

KÖNYVOLVASÁS KÖZBEN

1.

Alexej Tolsztoj kisregényét olvastam éppen, az „Emigránsok”-at. Egy svéd újságíró a forradalmi harcokban újjászülető, vérző Oroszországba készül, a barátai lebeszélnek. Oroszország éheznek, mondják neki, rettenetes a zűrzavar, szenny, nyomor és vér, vér... Az újságíró nem lehet lebeszélteni. A munkámért, azt mondja, és talán az életemért is, csak kapok kétszáz gramm kenyeret naponta.

Akkor került a kezembe Illés Béla régi, magyar nyelven mégis új regénye, az „Ég a Tisza”. A hatalmas, hetedfélszázoldalas regény első oldalain Szamuely Tibor megkérdez egy öreg munkást:

— No, elvtárs, hogy történt a hiba?

— Üres gyomorral könnyen megtéved az ember...

A magyar munkásforradalmat akkor is és még hosszú esztendőkön keresztül szívesen nevezték „gertsli-forradalomnak” ellenségei. A munkások, különösen a szociáldemokrata munkások közül is sokan, különösen azok, akik nem tudták, nem akarták tudomásul venni a négy háborús esztendő, a vesztett háborút, az ellenforradalmi erők szabotázs-akcióit, az idegen hatalmak fegyveres beavatkozását, a közellátási szervek kezdeti balsikereit, a züllött közlekedési viszonyokat és talán magának a forradalomnak, ma már kielemezzett, erélytelenségét is.

Ne felejtjük el, hogy az ellenforradalom legvéresebb szájú tollnokai sem tudtak talán négyszáz „mártir”-nál többet összeszedni, holott fegyveres ellenforradalmi harcok dúltak akkor Magyarországon és Tanácsmagyarország háborúban állott a csehszlovák és román imperialistákkal. A fehérterror tízezernyi áldozatához képest, akár vértelen forradalomnak is nevezhetnénk a magyar munkásosztály első kísérletét a hatalom megszerzésére.

A kísérlet — sokkal több volt kísérletnél. Illés Béla könyvének előszavában a magyar tanácsforradalom vezére, Kun Béla, ezeket írja: „A

magyarországi proletárforradalom nemcsak tehermentesítette az orosz proletárforradalmat, de magára vonta a nemzetközi ellenforradalom erejét is akkor, amikor az oroszországi Tanácsköztársaság nemzetközi és belső helyzete a legnehezebb volt. A Magyar Tanácsköztársaság keletkezése, vöröshadseregének harcai nemcsak megakadályozták a francia csapatok és a román hadsereg Besszarábián keresztül Oroszországba való betörését, amely nem csupán papíron volt kidolgozva, hanem meg is kezdődött a szaloniki francia hadsereg bevonulása és Romániába indítása formájában..."

Illés Béla könyve tömérdek emléket, hangulatot, érzést ébresztett fel bennem. Emberek nyüzsgőnek körülöttem, akiket ismertem, akiket lázas, fiatal lelkesedéssel félistennek képzeltem valamikor. Ma már tudom, hogy valóban voltak köztük félistenek és voltak hamis istenek is. Egyszer majd talán el tudom mesélni, hogy ott voltam a világ teremtésénél...

Nem bírálatot írok, csak egy furcsa könyvismertetést. Ez a könyv a Tanácsköztársaság regénye és a cselekmény részben azokban az utcákban, azokban a házakban játszódik le, amelyeket tizenhatéves gyerekek koromban ujjongó vörös zászlókkal ujjongtam magam is, vagy szomjas fülekkel ittam a „nagyok” szavait. Most minden összekeveredik bennem, az amit olvasok és az, amit átéltem és amit talán kiszínezett az elmúlt négy évtized. Az ember ma és még sokáig nem élhet istenek nélkül és nekem e regény hősei közül sokan, és hosszú időn át, isteneim voltak. És nem csak nekem. Milliók gyűlöltek és milliók szerették őket, milliók hitték és milliók tagadták.

Nem tudnék erről a könyvről bírálatot írni. Olvasom, például, mindjárt az első oldalakon, hogy ellenforradalmi monitorok lövik a várost...

...Délelőtt volt-e, vagy délután, már nem emlékszem. Barna elvtárs, sovány, tüdőbajos kishivatalnok, a ferencvárosi kommunista pártszervezet egyik — nem rangos — vezetője felrohant második emeleti lakásunkba, sápadtan, izgatottan:

— Kitért az ellenforradalom! — zihálta — fehér monitorok lövik a várost. Jöjj!

Kis browningpisztolyt nyomott a kezembe és lerohantunk a lépcsőköny. A kapu előtt már várt egy ütött-kopott automobil és néhány perc múlva a Dunaparton voltunk. Húszan, harmincan, százan, ezren... A víz közepén gögösen úsztak a monitorok... ó, milyen nagynak láttam akkor őket, milyen félelmeteseknek. És mi lövöldözni kezdtünk, ki pisztollyal, ki puskával, talán még gépfegyveres is volt közöttünk, már nem emlékszem. A híd budai oldaláról fehér csapatok vonultak felénk, izgatott vezényszavak csattantak, már a hídon voltunk, száz-kétszáz méternyi távolságra egymástól. És ebben a zúrban, erre világosan emlékszem, egy vöröshajú, köpcös emberke kétségbeesetten szaladgált, hol mifelénk, hol a fehérek felé... — Ne lőjjenek! az istenért, ne lőjjenek! — zokogta. Is-

mertem véletlenül az emberkét, Takács „bácsi” volt, (ma én sokkal bácsibb vagyok már) Emil barátom és osztálytársam édesapja. Lőttünk-e, vagy nem, igazán nem tudom. Minden pattogott az agyamban, nem értem rá megállapítani, hogy félek-e vagy sem, pedig ez akkor is, azóta is nagyon érdekelt. Tudom, Takács bácsi megmenekült, évekkkel később is találkoztunk, de nem tudom, hogyan menekült meg. Amikor kérdeztem, ő sem tudta.

Erről a könyvről nem tudok bírálatot írni.

2.

Váltakoznak a könyvben élő (akkor élő) személyek és regényalakok és én mindegyiket ismerem, azokat is, akiket Illés Béla teremtett. Kun Béla, Szamuely, Stromfeld, Böhm Vilmos, Kunfi Zsigmond, Göndör Ferenc — vagy akár a Pojtek, Gottesmann, vagy Sipos — nekem egyformán élők, egyformán darabkáj fiatal életemnek és a későbbinek is, hiszen még ma is élnek bennem.

Amikor Pojtek kiáll a ház udvarára — még az októberi forradalom idején, — arra kell gondolnom, hogy magam is részt vettem a házigítási-cióban, jártam én is udvarról-udvarra, mondták nekem is, hogy „ugyan, mit adott nekünk a híres forradalom?!” — akárcsak annak, az alighanem kitalált Pojtek elvtársnak.

Bizony, hetedikes koromban nem kisebb embert agitáltam meg arra, hogy előadást tartson nekünk a kommunista párt kilencedik kerületi szervezetében, mint a későbbi népbiztos Fáber Oszkárt.

Nekem tanárom volt és... hát most igazán nem tudom, hogy ki agitált és kit agitáltak, hiszen a történelem órákon ő „agitálta” az egész osztályt, ő, a kiugrott szerzetes, a papi birtokok felosztásának híres és hírhedt szószólója. Nagy dolog volt mégis és az én sikeremnek könyvelték. Úgy történt, hogy egy óra előtt a fiúk megkértek, beszéltessem át Fáberral a feleltetést, jobb lesz, ha beszélgetünk.

Kicsit izgatottan vártam a folyosón és amikor a szélesvállú, mindig mosolygó Fáber Oszkár közeledett felém, hősiiesen elébe álltam:

— Tanár úr — mondtam neki —, beszélhetek-e, mint férfi a férfival? (Alighanem Karinthytól tanultam ezt a bátor bevezetést.)

Fáber elnevette magát és én folytattam:

— Elvtárs, olvastam könyvét a szekularizációról...

— No és? — kérdezte érdeklődve.

— Szeretném, ha előadást tartana erről a kérdésről minálunk.

— Nálatok?

— A Kommunista Párt Bakács-téri szervezetében.

Fáber Oszkárt baloldali szociáldemokratának ismerték akkor, talán az volt, talán több. Vállamra veregetett és csak annyit kérdezett: -- Mikor?

Délután boldogan rohantam a szervezetbe, Barna elvtársam (engem viszont ő vitt oda) megölelt.

És most olvasok a házagitációról, a Visegrádi utcáról, a régi parlamentről, talán még, ki tudja, Fáberről is, más név alatt. És arról, hogy amikor a Népszava-rombolás után, elfogták a kommunista vezetőket és véresen összeverték őket a megdühödött rendőrök, az elkeseredett munkásság nagy tömegei kizúdultak a pesti utcákra. Én is az utcán voltam akkor.

Ez a könyv nekem nem regény — élet, a magam élete is.

3.

Olvasom, hogy amikor a leszerelt katonák „a frontról hazajöttek, egyszer telezabálhatták magukat, aztán kaptak néhány kornát és ezzel vége is volt a dicsőségnek. Mehettek, ahová akartak. Munkát nem tudtak szerezni és bizony sokan voltak közöttük, akiknek nem is igen akarózott dolgozni. Továbbállni, otthagyni a fővárost nem lehetett, hisz napról napra kisebb lett az ország és minden Pestre érkező vonat új és új menekült tömeget hozott Pestre...”

Diákörsegek is alakultak abban az időben, alighanem a megbízhatatlan rendőrség miatt. Egyik ilyen diákóri alakulatnak voltam a tagja, csoportvezetője. Puskánk is volt, hosszú, háborúelőtti „Werdli” és Frommer-pisztolyunk, amely csaknem akkora volt, mint a puska. Volt kézigránánk is, az övünkön lógott. Egyébként civilruhában voltunk, én még rövidnadrágos suhanc voltam, alacsony termetű és édesanyám nem akart megöregedni, hát sokáig jártam rövid nadrágban...

Befutott a hír, hogy leszerelt katonák fosztogatnak a Ferencvárosi-pályaudvaron.

Összeszedtem „harcosaimat” és elindultunk a pályaudvar felé. A vésztér szélén lefeküdtünk a bazaltkockák mögé és én kiadtam a parancsot, hogy lőjjen, aki tud... hiszen nem voltunk kiképezve még akkor és jaj, nagyon rúgós volt az öreg puska.

A katonák fáklyafény mellett, néhány száz lépésnyire, meglehetősen nyugodtan türték lövöldözésünket. Kirámoltak egy-két tehervagont és elűntek a sötétben. Mi csak akkor „szabadítottuk fel” a pályaudvart.

És most olvasom, két leszerelt katona beszélget:

„— Nagyon keserű vagy, testvér.

— Minden okom meg van rá. Forradalom van és nekünk csak annyi jut a forradalomból, hogy éljenezhetjük a kormányt, amely semmiképp sem akar segíteni rajtunk.

— Dehogyan nem akar. Akarna az, csak éppen, hogy nem tud. Nincs neki miből.

— Nincs miből? Úgy? Csak egyetlenegy utcát jelöljön ki nekünk a kormány, csak egyetlenegy olyan utcát, ahol a gazdagok laknak és mi egyetlenegy utcán behajtjuk nemcsak azt, amire nekünk szükségünk van, hanem még a kormányt is úrrá tesszük.

— Rablással nem lehet megoldani a helyzetet...”

Nem is lehetett. A „helyzet”, amely a Károlyi-forradalom helyzete volt, csak még inkább elrontani lehetett rablással Persze, rablók mindig akadnak. De nem árt tudni, különösen azoknak, akik csak a fehér ellenforradalom könyveiből ismerték a két magyar forradalmat, hogy mi volt a „helyzet” a veszített háború után.

Én most ismét látom, a kolduló rokkantakat az utcán, látom a „gyenge albán cigarettát” árusító katonákat és álkatonákat, látom a hajnali sorokat álló, kopott, sovány, éhes asszonyokat a piacon.

És a hadigazdagokat is látom, akiket olyan találoán „pescecane”-nak, cápáknak neveztek az olaszok. A zsúfolt kávéházakat, bárókat, az utcán felvonuló ezredeit a lámpafényben.

És a munkások ökölbeszoruló kezeit is látom.

Az én anyám éjjel tizenkettőkor ment le sort állni a községi élelmszerüzem bódéja elé, a maréknyi burgonyáért. Kettőkor a bátyám váltotta fel, négy órakor én következtem.

A közelünkben volt „Dani bácsi” híres vendéglője, ahol a háború alatt és után is, mindig bőségesen volt minden; ételek, italok, csemegék. A sorból néztük a hajnalban kivonuló, részeg jóllakottakat, ahogy beszálltak a várakozó kocsikba. Most úgy érzem, hogy egyesek gúnyosan ránknevettek, éhes és fázó sorbanállókra, de lehet, hogy ez nem igaz. Nem is kellett nevetniök, elég volt, hogy láttuk őket. Tíz forradalomhoz is elég lett volna, nem csak kettőhöz.

A jóllakottak is benne vannak ebben a könyvben, amelyről nem tudok bírálatot írni.

És akkor, 1919 március 21-én megjelent a „Határozat”.

„... A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja a mai napon közös vezetőségi ülésében a két párt teljes egyesülését határozta el...

... A párt a proletariátus nevében haladéktalanul átveszi az egész hatalmat. A proletárság e diktatúráját a munkás-, paraszt- és katonatanácsok gyakorolják...

...Haladéktalanul megteremtendő a proletárság osztályhadserege, mely a fegyvert teljesen kiveszi a burzsoázia kezéből...

...A proletárság uralmának biztosítására és az ántánt imperializmusa ellen a legteljesebb és a legbensőbb fegyveres és szellemi szövetség köntendő az orosz szovjetkormánnyal..."

A határozat jobb alsó sarkában, első aláíróként, Kun Béla neve.

Mi akkor a régi parlament épületében, már nem tudom milyen előadásra gyülekeztünk. Egyszer csak berohant valaki és reszketve, rikácsolva, sírva és ujjongva felolvasta a Határozatot.

Reszketünk mi is, rikácsolunk, sírtunk és ujjongtunk.

Akárcsak most, amikor ez a könyv visszavetíti elém azt a régi márciusi estét.

